

بررسی حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود شده و محدود نشده از منظر حسابداری اسلامی

ساسان مهرانی^{۱*}، غلامرضا کرمی^۲، حجه‌الاسلام والمسلمین سیدعلی حسینی^۳، علیرضا رام‌روز^۴

چکیده

بین افشای سپرده‌های بلندمدت در صورت‌های مالی بانک‌های ایرانی و خارج از ایران، تفاوت‌های چشم‌گیری وجود دارد. در عرصه بانکداری اسلامی بین‌المللی سپرده‌گذاری بر خلاف ایران (و استفاده از وکالت) با استفاده از عقد مضاربه صورت می‌گیرد. این اختلاف، به تفاوت در افشای سپرده‌های سرمایه‌گذاری بلندمدت در صورت‌های مالی بانک‌ها انجامیده است. در ایران، سپرده‌گذاری‌ها به عنوان بدهی ارائه می‌شوند. در عرصه بانکداری اسلامی بین‌المللی حساب‌های سرمایه‌گذاری (سپرده‌ها) به دو دسته محدود شده و محدود نشده تقسیم می‌شوند. حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود شده بر اساس دو دیدگاه رایج به عنوان بدهی و یا بین بدهی‌ها و سرمایه نمایش داده می‌شوند. اطلاعات مربوط به حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود شده نیز در یک صورت مالی مجزا با عنوان صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدود شده، افشا می‌گردد. مقاله حاضر، چالش مذکور را به روش پیمایشی مورد بررسی قرار داده و نظر خبرگان حسابداری را با استفاده از ابزار پرسشنامه اخذ نموده است. بر اساس نتایج به دست آمده، خبرگان حسابداری تقسیم‌بندی حساب‌های سرمایه‌گذاری به محدود شده و محدود نشده، و رعایت رویه‌های افشای مربوط را در ارتقای شفافیت مالی بانک‌ها مؤثر می‌دانند.

واژه‌های کلیدی: حسابداری اسلامی، افشا، بانکداری اسلامی، حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود شده و محدود نشده.

۱. دانشیار حسابداری، دانشگاه تهران

۲. دانشیار حسابداری، دانشگاه تهران

۳. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه امام صادق(ع)،

تهران

۴. دکتری حسابداری، پردیس بین‌المللی کیش دانشگاه تهران

تاریخ دریافت مقاله: ۹۴/۸/۶

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۴/۹/۸

* نویسنده مسئول: ساسان مهرانی

smehrani@ut.ac.ir

مقدمه

پرداخت زکات و ممنوعیت ربا از جمله راهکارهای اسلام برای برقراری عدالت اقتصادی، محسوب می‌شوند. دین مبین اسلام در راستای برقراری عدالت و مساوات هر چه بیش‌تر در حوزه اقتصادی بهره را منع و روش‌ها و عقود را جهت تأمین مالی پاک و عاری از ربا و تسهیل امور اقتصادی اسلامی در جوامع وضع نموده است. وجود رهنمودهای مذکور باعث تفاوت معاملات و بانکداری اسلامی و حسابداری موردنیاز آن‌ها نسبت به حسابداری مرسوم است. اقتصاد اسلامی در هزاره جدید به سرعت اشاعه یافته است و درحالی‌که بسیاری از بانک‌های غربی هم‌چنان از تأثیرات منفی بحران وام‌های بی‌پشتوانه سال ۲۰۰۷ و بحران مالی جهانی سال ۲۰۰۸ زیان می‌بینند، بانک‌های اسلامی از شکست‌های بعدی مصون بوده‌اند (اختر عزیز، ۲۰۱۱). از سوی دیگر، حوزه مرکز بازارهای نوظهور، دارایی‌های بانک‌های اسلامی در سال ۲۰۱۳ بالغ بر ۱/۷ تریلیون دلار آمریکا و رشد سالیانه آن ۱۷/۶ درصد بوده است (مرکز بازارهای نوظهور، ۲۰۱۴). نیاز به گزارشگری نهادهای مالی اسلامی از آنجا نشأت گرفته است که نهادهای مالی اسلامی در اجرای استانداردهای حسابداری موجود از قبیل استانداردهای مالی گزارشگری بین‌المللی^۱ و استانداردهای حسابداری داخلی^۲ که بر ساختارها و رویه‌های مالی معمول تدوین شده‌اند، به مشکل برخورده‌اند. با وجود هم‌زمان شدن رشد نهادهای مالی اسلامی با آغاز پروژه همگرایی استانداردهای حسابداری، ضرورت وجود استانداردهای حسابداری اسلامی بیش از پیش احساس می‌شود. زیرا از یک‌سو، معاملات شرعی ناظر بر حرمت ربا، معادلی در تأمین مالی مرسوم ندارند و از سوی دیگر، استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی تدوین شده نیز جوابگوی چالش‌های معاملات مالی و عقود اسلامی نیستند. از جمله چالش‌های حسابداری اسلامی، نحوه افشای حساب‌های سرمایه‌گذاری محدودشده و محدودنشده می‌باشد. این چالش به دلیل تفاوت در عقد مورد استفاده برای سپرده‌گذاری بلندمدت ایجاد شده است. در پی استفاده از عقد مضاربه برای سپرده‌گذاری بلندمدت نحوه ارائه و افشای حساب‌های سرمایه‌گذاری در مقایسه با سرمایه‌گذاری بر اساس وکالت متفاوت است. مقاله حاضر ضمن تبیین نحوه سپرده‌گذاری بلندمدت در بانک‌های اسلامی ایران و سایر بانک‌های اسلامی، تفاوت‌های نحوه ارائه و افشای حساب‌های سرمایه‌گذاری بلندمدت در هر یک از عقود استفاده‌شده برای سپرده‌گذاری را بررسی می‌نماید.

به لحاظ اهمیت و ضرورت موضوع حسابداری اسلامی، پژوهش‌های گسترده‌ای در این عرصه توسط دانشگاه‌ها و سازمان‌های اسلامی انجام شد و در نتیجه این تحقیقات و در راستای تحقق

1. International Financial Reporting Standards (IFRS)
2. Domestic Accounting Standards (DAS)

اهداف اسلامی، سازمان‌هایی با هدف تهیه و تدوین استانداردهای حسابداری مربوط به فعالیت نهادهای مالی اسلامی تأسیس گردیدند. این سازمان‌ها عبارت‌اند از:

- سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی^۱
- هیئت استانداردهای حسابداری مالزی^۲
- گروه تدوین استاندارد آسیا-اقیانوسیه^۳
- مرکز دانش مالیة اسلامی دلویت^۴

هیچیک از سازمان‌ها و نهادهای مذکور، در حل جهانی مشکلات حسابداری اسلامی از طریق گنجاندن آن در استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی و یا تدوین مجموعه‌ای باکیفیت و مورد پذیرش جهانی از استانداردهای حسابداری اسلامی موفق نبوده‌اند. اما در مقام مقایسه، مجموعه استانداردهای حسابداری اسلامی تدوین‌شده توسط سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی، نسبت به هم‌تایان خود اشاعه بیش‌تری را تجربه نموده است. بر این اساس، با توجه به جایگاه سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی، رویکرد این سازمان در مورد سپرده‌گذاری و رویه‌های ارائه و افشای تبیین شده در مورد حساب‌های سرمایه‌گذاری بلند مدت با دیدگاه‌های متفاوت مورد بررسی قرار می‌گیرد.

رویه‌های افشای سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی

سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی به عنوان یک سازمان غیرانتفاعی در تاریخ دوازده رمضان ۱۴۱۱ هجری قمری (۲۷ مارس ۱۹۹۱ میلادی) در بحرین به ثبت رسید. این سازمان تاکنون ۲۶ استاندارد حسابداری با عنوان استانداردهای حسابداری مالی^۵ تدوین نموده است. چالش‌های حسابداری اسلامی که در استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی پوشش داده نشده‌اند و نهادهای تدوین‌کننده استانداردهای حسابداری اسلامی نیز در ارائه رهنمودهایی جامع و جهان‌شمول در مورد آن‌ها موفقیت قابل‌توجهی کسب نکرده‌اند در دو دسته بنیادی و کاربردی قابل تقسیم هستند (الجدیبی، ۲۰۱۴). چالش‌های مربوط به اهداف و مفاهیم حسابداری، شناسایی و اندازه‌گیری، ارائه و افشا تحت سرفصل چالش‌های بنیادی و آن دسته از چالش‌هایی

1. Accounting and auditing organization for Islamic financial institutes (AAOIFI)
 2. Malaysian Standards Board (MASB)
 3. Asian-Oceanian Standard Setting Group (AOSSG)
 4. Deloitte Islamic Finance Knowledge Center (IFKC)
 5. Financial Accounting Standard (FAS)

که به روش‌های حسابداری و ثبت رویدادهای مالی اسلامی می‌پردازند، جزء چالش‌های کاربردی محسوب می‌گردند.

بر اساس استاندارد حسابداری مالی شماره ۱ با سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی عنوان "ارائه و افشا در صورت‌های مالی بانک‌های اسلامی و نهادهای مالی"، مؤسسات مالی و بانک‌های اسلامی موظف به ارائه صورت‌های مالی زیر می‌باشند (استاندارد حسابداری مالی شماره ۱):

۱) صورت وضعیت مالی، صورت سود و زیان، ۲) صورت جریان وجوه نقد، ۳) صورت تغییرات در حقوق صاحبان سرمایه یا صورت سود (زیان) انباشته، ۴) صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدودشده، ۵) صورت منابع و مصارف وجوه صندوق خیریه و زکات، و ۶) صورت منابع و مصارف وجوه صندوق قرض‌الحسنه.

روشن است که موارد مذکور با صورت‌های مالی بانک‌های ایرانی از تفاوت چشم‌گیری برخوردار هستند. تفاوت عمده در رویه‌های افشا بانک‌های ایران و بانکداری اسلامی بین‌المللی نیازمند بررسی علمی است. از جمله موارد اختلاف عقد به کار رفته برای سپرده‌گذاری در بانک‌های اسلامی است که به تفاوت در نحوه ارائه سپرده‌های سرمایه‌گذاری بلندمدت در ترازنامه بانک‌ها و حتی وجود یک صورت مالی مجزا در این زمینه انجامیده است. صورت مالی و رویه‌هایی که در حسابداری بانکداری کشور و پژوهش‌های مرتبط انجام شده به آن پرداخته نشده است. مقاله حاضر به بررسی عقود مرسوم در بارگیری سپرده‌گذاری بلندمدت توسط بانک‌ها و اختلاف رویه‌های افشا سپرده‌گذاری بلندمدت در ترازنامه بانک‌ها و صورت‌های مالی اسلامی پرداخته خواهد شد.

سپرده‌گذاری در بانکداری اسلامی ایران

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و با استقرار نظام جمهوری اسلامی، دگرگونی و نوسازی بنیان‌ها و نهادهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی آغاز شده و در راستای اجرای احکام اسلام در عرصه‌های گوناگون، اقدامات متعددی صورت گرفت. در این میان، بر اصلاح ساختار اقتصادی کشور و تطبیق آن با مبانی اسلام تأکید بسیار شد. قانون عملیات بانکی بدون ربا، در شهریور ماه ۱۳۶۲ توسط مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ دهم همان ماه مورد تأیید شورای نگهبان قرار گرفت. در پی تصویب این قانون، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی مبتنی بر آن تهیه شده و حسب مورد از تصویب هیئت وزیران و شورای پول و اعتبار گذشت و بانک‌ها مکلف شدند که از ابتدای سال ۱۳۶۳ عملیات خود را با مقررات جدید تطبیق دهند.

مطابق قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک در بکار گرفتن سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار وکیل است. حق الوکاله به کارگیری انواع حساب‌های سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار، جزو درآمد بانک محسوب می‌گردد. در این صورت با توجه به ممزوج گردیدن منابع وکالتی با منابع اصالتی بانک، سود حاصل از اعطای تسهیلات به عنوان سود مشاع تلقی گردیده و می‌بایست طی سازوکاری عادلانه و منصفانه، سود متعلق به هر یک از ذی‌نفعان بانک (سپرده‌گذاران و سهامداران) از یکدیگر تفکیک گردد. بدیهی است سود متعلق به سپرده‌گذاران پس از کسر حق الوکاله بانک، در صورت زیادت نسبت به سود علی‌الحساب پرداختی، باید بین سپرده‌گذاران تسهیم شود. بر اساس بخشنامه شماره ۹۴/۶۹۳۸۳ بانک مرکزی به تاریخ ۹۴/۳/۲۰، حداکثر حق الوکاله به کارگیری سپرده‌ها، سه درصد (۳٪) خالص منابع سپرده‌گذار (میانگین مانده پایان هفته منابع سپرده‌گذار پس از کسر میانگین مانده پایان هفته سپرده قانونی تودیع‌شده) برای هر یک از انواع سپرده‌های به کار گرفته شده جهت مصارف مشاع است. جدول ۱، ترازنامه ساده یک بانک اسلامی مبتنی بر مشارکت در سود و زیان را نشان می‌دهد. همانطور که ملاحظه می‌فرمایید، سپرده‌گذاران، وجوه سپرده را در قالب وکالت در اختیار بانک قرار می‌دهند.

جدول ۱: ترازنامه ساده یک بانک اسلامی مبتنی بر مشارکت در سود و زیان

دارایی‌ها	بدهی‌ها		
تسهیلات اعطایی:	مصارف: تسهیلات اعطایی: قرض الحسنه	مبتنی بر رابطه حقوقی داین-مدیون: مشتري مكلف به بازپرداخت اصل تسهیلات اعطایی است.	
مضاربه مشاركت سرمایه‌گذاری مستقیم مضارعه مساقات	سپرده‌های دریافتی: -قرض الحسنه جاری پس‌انداز	از لحاظ حقوقی، مبتنی بر شراكت و آثار مترتب بر آن	مبتنی بر رابطه حقوقی داین-مدیون: بانک مکلف به استرداد اصل سپرده‌های دریافتی است.
فروش اقساطی اجاره به شرط تملیک سلف خرید دین	-سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت بلندمدت	از لحاظ حقوقی، مبتنی بر رابطه خریدار- فروشنده.	مبتنی بر رابطه وکیل- موکل: بانک بر اساس وکالت تام‌الاختیار، سپرده‌های سرمایه‌گذاری را که مشاع تجهیز شده است، در قالب عقود و معاملات اسلامی به مصارف مختلف و معین می‌رساند و سود حاصل از عملیات را پس از کسر حق الوکاله مقرر، بین سپرده‌گذاران تقسیم می‌نماید.
جعاله	سرمایه	از لحاظ حقوقی، مبتنی بر رابطه جاعل- عامل و آثار مترتب بر آن.	

در ایران، اطلاعات مالی بانک‌ها در قالب ترازنامه، صورت سود و زیان، گردش حساب سود (زیان) انباشته، صورت سود و زیان جامع، صورت جریان وجوه نقد، یادداشت‌های توضیحی (شامل؛ الف، کلیات، ب. مبنای تهیه صورت‌های مالی، پ. خلاصه اهم رویه‌های حسابداری، یادداشت‌های مربوط به اقلام مندرج در صورت‌های مالی و سایر اطلاعات مالی)، افشا می‌گردد. در این راستا، سپرده‌های سرمایه‌گذاری شده به عنوان بدهی افشا می‌گردد.

سپرده‌گذاری در بانکداری اسلامی سایر کشورها

بانکداری اسلامی در سایر کشورها از نظر نحوه به‌کارگیری وجوه سپرده‌گذاری شده و بنابراین افشا اطلاعات مالی و صورت‌های مالی بانک‌ها متفاوت است. شیوه‌های تجهیز و تخصیص منابع در نظام‌های بانکداری اسلامی در کشورهای دیگر، کمابیش مشابه و همگی منطبق بر اصول شریعت اسلامی است (محرابی، ۱۳۹۳). در کلیه بانک‌های اسلامی تجهیز سپرده‌های مشتریان، به طور کلی در قالب سه نوع؛ حساب جاری، حساب پس‌انداز و حساب سرمایه‌گذاری صورت می‌پذیرد. در رابطه با حساب‌های پس‌انداز، در کشورهای مورد بررسی به شیوه‌های متفاوتی عمل می‌شود. به این صورت که در برخی از آن‌ها پرداخت اصل مبالغ این سپرده‌ها از سوی بانک تضمین شده در حالیکه در برخی دیگر هیچ‌گونه تضمینی بابت اصل این سپرده‌ها صورت نمی‌گیرد. در رابطه با نحوه استفاده از حساب‌های سرمایه‌گذاری نیز تفاوت‌هایی در بین کشورهای اسلامی وجود دارد. اما در عرصه بین‌المللی و به طور مرسوم، اکثر بانک‌های اسلامی، علاوه بر عقد وکالت این حساب‌ها را در قالب عقد مشارکت و به طور عمده مضاربه نیز به کار می‌گیرند (حاجیان و همکاران، ۱۳۹۰).

مضاربه قراردادی است که به موجب آن، یکی از طرفین (مالک) عهده‌دار تأمین سرمایه می‌گردد (نقدی) با قید اینکه طرف دیگر (عامل) با آن تجارت کند و هر دو در سود حاصل شده شریک باشند (مصباحی‌مقدم و همکاران، ۱۳۸۹). در میان عقود اسلامی، که در محدوده معاملات بانکی به کار گرفته می‌شود، مضاربه مناسب‌ترین شکل برای انواع فعالیت‌های تجاری است که همه بازرگانان و کسانی که به کسب و کار اشتغال دارند، در صورت نیاز به سرمایه، می‌توانند با مراجعه به بانک و انعقاد قرارداد مضاربه، وجه لازم را دریافت نموده، به کار تجاری مورد نظر بپردازد (سهیلی، ۱۳۸۷). تفاوت در عقد مورد استفاده برای دریافت سپرده‌های مدت‌دار از مشتریان، سبب ایجاد تفاوت‌هایی در رویه‌های افشا بانک‌های ایران و بانک‌های اسلامی سایر کشورها شده است که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در عرصه بانکداری اسلامی بین‌المللی، واژه حساب‌های سرمایه‌گذاری^۱ را به عنوان معادل واژه سپرده‌های سرمایه‌گذاری مورد استفاده قرار می‌دهند. حساب‌های سرمایه‌گذاری به دودسته محدود شده و محدود نشده تقسیم می‌شوند.

حساب سرمایه‌گذاری محدود نشده

در این نوع حساب، دارنده حساب سرمایه‌گذاری وجه را در قالب عقد مضاربه در اختیار بانک اسلامی قرار می‌دهد و به بانک اجازه می‌دهد وجوه سپرده‌گذاری شده را بدون وضع هیچ محدودیتی از نظر محل، شیوه و هدف سرمایه‌گذاری به روشی که بانک اسلامی مناسب تشخیص می‌دهد، سرمایه‌گذاری کند. بر اساس این توافق، بانک اسلامی می‌تواند وجوه دارندگان حساب‌های سرمایه‌گذاری را با وجوه خود یا سایر وجوهی که بانک اسلامی حق استفاده از آن را دارد (به عنوان مثال، حساب‌های جاری) درهم آمیزد. دارندگان حساب‌های سرمایه‌گذاری و بانک‌های اسلامی معمولاً در بازده وجوه سرمایه‌گذاری شده سهیم هستند. در مورد نحوه افشا حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود نشده در صورت‌های مالی دو دیدگاه وجود دارد:

در دیدگاه نخست، که کشور مالزی در ارائه رهنمود برای چالش‌های حسابداری اسلامی بر آن تأکید دارد، حساب سرمایه‌گذاری محدود نشده به عنوان بدهی شناسایی می‌گردد. رویکرد جاری در کشور ایران با این دیدگاه منطبق است. گزارش نهاد رم (نهاد سابق رتبه‌بندی مالزی، به نام برهاد)^۲، حساب سرمایه‌گذاری را بدهی می‌داند (هیئت استانداردهای حسابداری مالزی، ۲۰۱۲).

بر اساس دیدگاه دوم، حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود نشده و معادل آن‌ها، باید در صورت وضعیت مالی به عنوان رقم جداگانه‌ای بین بدهی‌ها و حقوق صاحبان سرمایه ارائه و افشا شود (سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی، ۱۳۸۹).

استاندارد حسابداری مالی^۳ شماره ۶ سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی، با عنوان "حقوق صاحبان حساب‌های سرمایه‌گذاری و معادل آن‌ها"^۴ اشاره شده است که حقوق صاحبان حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود نشده باید به عنوان طبقه‌ای مجزا در صورت وضعیت مالی بانک‌ها بین بدهی و حقوق صاحبان سرمایه ارائه شود. این استاندارد از اول ۱۴۱۹ هجری قمری معادل ۱ ژانویه ۱۹۹۹ اجرا شده است. بسیاری از محققان موافق این استاندارد هستند و این

1. Investment Accounts
2. RAM Holdings (formerly known as Rating Agency Malaysia Berhad)
3. Financial Accounting Standard (FAS)
4. Equity of Investment Account Holders and their Equivalent

روش را تأیید نموده‌اند (کریم، ۲۰۰۱ و گیلهم، ۲۰۰۰؛ کهف، ۲۰۰۵؛ سلطان، ۲۰۰۶، ایوب، ۲۰۰۷؛ ابراهیم، ۲۰۰۰؛ شابر و الظفیری، ۲۰۰۸). به عقیده برخی، سیاست‌گذاران بانک‌های اسلامی باید از استانداردهای این سازمان که بر تحقیقات مفهومی عمیق شرعی آکادمی فقه سازمان همکاری اسلامی^۱ مبتنی است پیروی می‌کنند. زیرا این تنها راه جلوگیری از تفسیرهای متناقض پژوهشگران حسابداری اسلامی از شریعت است (ایوب، ۲۰۰۷). بر این، اساس نظر حساب‌های سرمایه‌گذاری را نمی‌توان بدهی و یا سرمایه محسوب نمود. زیرا از یک سو، حقوق صاحبان سپرده‌های محدود نشده بیانگر سهم آن‌ها از ریسک زیان محتمل قرارداد مضاربه است (کهف، ۲۰۰۵). و از سوی دیگر، صاحبان این حساب‌ها با وجود تقدم در برخورداری از سود مضاربه نسبت به سهامداران عادی، از حق زیرا رأی برخوردار نیستند (سلطان، ۲۰۰۶). کریم (۲۰۰۱) بیان می‌دارد که حساب سرمایه‌گذاری بر خلاف ابزار بدهی، بدهی بانک نیستند. زیرا بازده خود را از طریق مشارکت در سود کسب می‌کنند و از زیان‌های ایجاد شده نیز سهم دارد. در واقع، حساب‌های سپرده نه بدهی و نه سرمایه هستند. این حساب‌ها منبع سرمایه هستند، سپرده‌گذاران شرکای بانک هستند؛ اما حق مالکیتی ندارند (شابر و الظفیری، ۲۰۰۸). عبدالرحمن (۲۰۰۳)، ذکر می‌نماید که همود در سال ۱۹۸۵ ضمن مخالفت با رویه گزارشگری حساب‌های سرمایه‌گذاری به عنوان بدهی این سؤال را مطرح می‌نماید که اگر سپرده بانک نوعی وام است، مازاد پرداختی نسبت به سپرده، ربا تلقی می‌شود، در این شرایط مبلغ پرداختی به سپرده‌گذاران چیست؟ رئیس بانک دولتی پاکستان، دکتر اختر عزیز بیان می‌دارد که پول سپرده در حساب‌های سرمایه‌گذاری بر اساس مشارکت در سود و زیان و سرمایه‌گذاری شده در تجارت، تضمین شده و به طور خاص، بدهی نیست.

حساب سرمایه‌گذاری محدود شده

در این نوع حساب‌ها، دارنده حساب سرمایه‌گذاری محدودیت‌های مشخصی در زمینه محل، شیوه و هدف سرمایه‌گذاری سپرده‌ها توسط بانک وضع می‌نماید. علاوه بر این، بانک اسلامی ممکن است از درهم آمیختن وجوه خود با وجوه حساب سرمایه‌گذاری محدود شده به منظور سرمایه‌گذاری منع شده باشد. همچنین، ممکن است دارندگان حساب سرمایه‌گذاری محدودیت‌های دیگری وضع کرده باشند. به عنوان مثال، دارندگان حساب سرمایه‌گذاری ممکن است بانک اسلامی را ملزم کرده باشند وجوه آن‌ها را در معاملات فروش اقساطی یا بدون ضامن یا وثیقه سرمایه‌گذاری نکند یا بانک اسلامی را ملزم به سرمایه‌گذاری مستقیم وجوه و نه از طریق شخص ثالثی نمایند.

1. Organization of Islamic Cooperation (OIC)

سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی ارائه یک صورت مالی مجزا توسط بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی با نام "صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدود شده" برای افشا اطلاعات مربوط به این حساب‌ها را الزامی می‌داند.

این صورت ضمن افشا دوره مشمول صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدود شده، این سرمایه‌گذاری‌ها را به تفکیک منابع تأمین مالی آن‌ها ارائه می‌نماید. به عنوان مثال؛ موارد تأمین مالی شده به وسیله حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود شده، واحدهای سرمایه‌گذاری شده در پرتفوی سرمایه‌گذاری‌های محدود شده. علاوه بر این، این صورت باید پرتفوی سرمایه‌گذاری‌ها را برحسب نوع آن‌ها تفکیک کند. اطلاعات زیر باید در صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدود شده افشا می‌گردد (سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی، ۱۳۸۹، ص ۸۵):

الف. مانده سرمایه‌گذاری‌های محدود شده در ابتدای دوره، ضمن افشای جداگانه قسمتی از مانده که از تجدید ارزیابی سرمایه‌گذاری‌های محدود شده به ارزش معادل وجه نقد آن‌ها ناشی شده است، چنانچه میسر باشد.

ب. تعداد واحدهای سرمایه‌گذاری شده در هر یک از پرتفوی سرمایه‌گذاری‌ها و ارزش هر واحد در ابتدای دوره.

پ. واگذاری یا خرید مجدد واحدهای سرمایه‌گذاری شده طی دوره.

ت. سهم بانک اسلامی در مجموعه سرمایه‌گذاری‌ها به عنوان مضارب یا حق‌الزحمه ثابت آن به عنوان مدیر سرمایه‌گذاری.

ث. هزینه‌های سربار تخصیص داده شده، از بانک اسلامی به حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود شده با پرتفوی‌ها، در صورت وجود.

ج. سود (زیان) سرمایه‌گذاری محدود شده در طی دوره با افشای جداگانه مبلغ ناشی از تجدید ارزیابی سرمایه‌گذاری‌های محدود شده به ارزش معادل وجه نقد آن‌ها، چنانچه میسر باشد.

چ. مانده سرمایه‌گذاری‌های محدود شده در پایان دوره، ضمن افشای جداگانه بخشی از مانده ناشی از تجدید ارزیابی سرمایه‌گذاری‌های محدود شده به ارزش معادل وجه نقد آن‌ها، چنانچه میسر باشد.

ح. تعداد واحدهای سرمایه‌گذاری در هر یک از پرتفوی سرمایه‌گذاری‌ها در پایان دوره و ارزش هر واحد.

اطلاعات زیر باید در یادداشت‌های توضیحی صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدودشده افشا گردد:

۱. نوع و ماهیت ارتباط بین بانک اسلامی و صاحبان سرمایه‌گذاری‌های محدودشده، به عنوان مضارب یا مدیر سرمایه‌گذاری
۲. حقوق مالکانه و تعهدات مربوط به هر نوع حساب سرمایه‌گذاری محدودشده یا واحد سرمایه‌گذاری

ادبیات نظری

شاید واژه‌های نوین، روبه رشد، و متغیر، برای توصیف گسترش ادبیات انگلیسی در زمینه حفظ چارچوب اسلامی در حسابداری مناسب باشند، اما ادبیات عربی این حوزه دارای رشد و دامنه‌ای محدود بوده‌اند. ادبیات حسابداری اسلامی از نظر رویه‌ها و دامنه حوزه ادبیات اقتصاد و مالیه اسلامی، اقتباس شده است و همچنان با تأکید بر بانکداری اسلامی از ادبیات سه حوزه مذکور پیروی می‌نماید. به تأکید بانکداری اسلامی بر حرمت ربا نشایت می‌گیرد. نتایج تحقیقات صورت گرفته در چهار دهه اخیر یعنی ظهور بانکداری اسلامی مدرن، بیانگر اقبالی محققان به روش‌های اسلامی برای انجام کسب‌وکار، مفاهیم اسلامی اقتصاد و به طور خاص مبانی رویه‌های عملیات مالیه اسلامی است (الجدیبی، ۲۰۱۴).

ادبیات حسابداری اسلامی به دو دسته ادبیات مدرن و غیرمدرن قابل تقسیم هستند. بخش ادبیات غیر مدرن شامل ادبیات فقه معاملات است. نگارش ادبیات غیرمدرن از زمان پیامبر اعظم (ص) آغاز و تاکنون در کشورهای مختلف ادامه داشته است. محققان دینی مسائل مختلف مربوط به رویه‌های مالی مسلمانان را مورد بررسی قرار داده‌اند و منابع غنی در این زمینه موجود است. منابع موجود در این زمینه غالباً به زبان‌های عربی، فارسی، ترکی بوده و منبع انگلیسی زیادی به چشم نمی‌خورد (قرضاوی، ۱۹۹۵). ادبیات انگلیسی حسابداری اسلامی در سال ۱۹۸۱ با چاپ نخستین مقاله با موضوع کشف نیازهای حسابداری عملیات به دلیل توسعه رویه مالی و ایجاد تقاضا برای تحقیقات حسابداری پرداختند. اما داستان ادبیات عربی متفاوت است، در این حوزه محققان بیش‌تر به تشریح تاریخ حسابداری اسلامی در کشورهای اسلامی و تدوین نظریه حسابداری اسلامی پرداختند (ابراهیم، ۲۰۰۰).

بخش ادبیات مدرن طی سه یا چهار دهه اخیر ایجادشده است. این بخش به زبان انگلیسی و در پاسخ به تأمین مالی اسلامی و چالش‌های مربوط به رشد این حوزه‌ها شکل گرفت (کریم، ۲۰۰۱). ناپیر (۲۰۰۹) ادبیات مدرن مربوط به حسابداری اسلامی را به سه بخش تقسیم نمود.

دسته نخست شامل مقالات مربوط به تشریح اصول گسترده سامانه حسابداری اسلامی و تعدیل نیازهای آن است» (مانند حنیفه و حدیب، ۲۰۰۷؛ مرتضی، ۲۰۰۲). گروه دوم، مقالات مربوط به رویه‌های حسابداری عملیات بانکداری اسلامی را در برمی‌گیرد (مانند کریم، ۱۹۹۵). مقالات گروه سوم به حسابداری و مسئول کنترل و نظارتی می‌پردازند (مانند عبدالرحمان و شریف، ۲۰۰۳). ادبیات مدرن، ادبیات حسابداری از دیدگاه اسلامی و موضوعات مختلف دیگری از قبیل مسئولیت پاسخگویی و زکات را در برمی‌گیرد.

شاهول حمید محمد ابراهیم در سال ۲۰۰۰، رساله دکتری خود را با عنوان نیاز به حسابداری اسلامی، در دانشگاه داندی اسکاتلند ارائه نمود. وی ضمن تبیین نظام حاکم بر اقتصاد و حسابداری غرب، با استفاده از ابزار پرسشنامه به ارائه اهداف و مفاهیم حسابداری اسلامی پرداخت.

باچری در سال ۲۰۰۱، بررسی دیدگاه صحیح و منصفانه از منظر اسلامی، را به عنوان رساله دکترا در دانشگاه ساری انگلستان، انتخاب نمود. وی با استفاده از ابزار پرسشنامه، استفاده از استانداردهای سازمان حسابداری و حسابرسی اسلامی را متضمن تحقق دیدگاه صحیح و منصفانه در حسابداری اسلامی معرفی نمود.

الجدیدی در سال ۲۰۱۴، موضوع اندازه‌گیری به ارزش متعارف در نهادهای مالی اسلامی، را برای اخذ درجه دکترا از دانشگاه لندن، انتخاب نمود و با استفاده از ابزار پرسشنامه، ارزش متعارف را برای اندازه‌گیری در حسابداری اسلامی مناسب دانست.

در ایران نیز تاکنون پژوهش‌ها و مطالعات زیادی در حوزه بانکداری اسلامی صورت پذیرفته است. ولی در حوزه حسابداری و گزارشگری مالی نظام مزبور، تحقیقات زیادی انجام نشده است. از جمله تحقیقات انجام شده در ایران، پژوهشی است که شکرخواه برای اخذ درجه دکترا در دانشگاه علامه طباطبایی و به راهنمایی دکتر باباجانی در سال ۱۳۹۱، در مورد مدل مناسب حسابداری برای بانکداری اسلامی در ایران صورت گرفته است. بر اساس یافته‌های این پژوهش دلفی، تئوری وجوه و حسابداری حساب‌های مستقل برای حسابداری اسلامی مناسب دانسته شده‌اند.

حجت ا... صیدی نیز در سال ۱۳۸۷ رساله دکتری خود را در دانشگاه علامه طباطبایی و به راهنمایی دکتر باباجانی با موضوع ارائه مدلی برای گزارشگری مالی در بازار سرمایه اسلامی؛ نمونه موردی ایران، ارائه نمود. بر اساس نتایج این پژوهش دلفی نیز تئوری وجوه و حسابداری حساب‌های مستقل برای حسابداری اسلامی مناسب هستند.

روش پژوهش

بنابراین، جهت اخذ دیدگاه خبرگان حسابداری در ارتباط با چالش مذکور و پاسخ مورد نظر آن‌ها از روش پیمایشی و ابزار پرسشنامه استفاده شده است. پیمایش یکی از روش‌های تحقیق اجتماعی است که در آن اعضای جامعه آماری به پرسش‌هایی در مورد موضوع مورد مطالعه محقق، پاسخ می‌دهند. آن‌ها این کار را یا از طریق پرکردن "پرسشنامه‌ای" که در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرد و یا شفاهاً از طریق "مصاحبه" انجام می‌دهند. به عبارت دیگر پیمایش شیوه سیستماتیک جمع‌آوری داده‌ها از طریق مصاحبه رودررو، تلفنی و یا پرسشنامه خوداجرا است که از طریق پست برای اعضای جامعه آماری فرستاده می‌شود و باز می‌گردد (عضدانلو، ۱۳۸۸). با توجه به اینکه چالش رویه‌های افشای حساب‌های سرمایه‌گذاری بر خلاف غالب چالش‌های حسابداری اسلامی از منظر فقهی نیازمند بررسی تشخیص داده نشد، بنابراین مقاله حاضر به روش پیمایشی و با ابزار پرسشنامه صورت می‌پذیرد.

نمونه آماری

در بخش کمی پژوهش نمونه مورد مطالعه باید به نحوی انتخاب شود تا افراد متخصص، خبره و صاحب‌نظر در موضوع تحقیق، در نظرسنجی نقشی اساسی ایفا نمایند. به منظور اخذ نظرات خبرگان حسابداری از روش نمونه‌گیری هدفمند و یا قضاوتی استفاده شده است (بازرگان، ۱۳۹۱). نظر ۵۰ تن از خبرگان حسابداری گردآوری شده است و در مورد موضوع مورد بررسی اجماع حاصل شده است. در این راستا تعداد ۱۰۸ پرسشنامه از طریق رایان‌نامه و یا حضوری توزیع و تعداد ۵۰ پرسشنامه تکمیل شده به شرح جدول ۲، دریافت شد. همانطور که ملاحظه می‌فرمایید سعی شده است نظر خبرگان و صاحب‌نظران در زمینه موضوع پژوهش اخذ گردد تا وجود اتفاق نظر بین پاسخ‌دهندگان به نتایج قابل‌اتکایی بی‌انجامد.

جدول ۲: گروه خبرگان و متخصصین منتخب

درصد	فراوانی	شغل
۳۲	۱۶	اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های دولتی
۴۴	۲۲	حسابداران رسمی
۲۴	۱۲	مدیران ارشد بانکی
۱۰۰	۵۰	مجموع

روایی

منظور از روایی آن است که آیا ابزار اندازه‌گیری مورد استفاده می‌تواند خصیصه یا ویژگی مورد نظر که ابزار برای سنجش آن طراحی شده است را اندازه‌گیری کند. ابزار سنجش می‌بایست از پایایی [۱] و روایی [۲] لازم برخوردار باشد تا محقق بتواند داده‌های متناسب با تحقیق را گردآوری نماید و از طریق این داده‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها، فرضیه‌های مورد نظر را بیازماید و به سوالات تحقیق جواب دهد. روایی و پایایی ویژگی‌هایی هستند که هر ابزار سنجشی از جمله پرسشنامه باید دارا باشند.

منظور از روایی این است که محتوای ابزار و یا سوالات مندرج در پرسشنامه، به طور دقیق متغیرها و موضوع مورد مطالعه را می‌سنجد یا نه؟ به عبارت دیگر آیا آنچه را که فکر می‌کنیم اندازه می‌گیریم، واقعاً اندازه می‌گیریم؟

روایی به مقدار اطلاعات مناسبی که تست در ارتباط با فرآیند تصمیم‌گیری در اختیار می‌گذارد، مربوط می‌شود. بنابراین دآوری درباره‌ی روایی همیشه در رابطه با تصمیمی معین یا کاربردی خاص مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

پرسشنامه حاضر بر اساس چالش‌های بنیادی حسابداری اسلامی و بررسی‌های فقهی و حسابداری صورت، گرفته طراحی شده است. این پرسشنامه توسط اساتید و خبرگان بررسی و روایی آن مورد تأیید قرار گرفته است.

پایایی

منظور از اعتبار یا پایایی ابزار اندازه‌گیری نیز این است که اگر سنجش، تحت شرایط مشابه مجدداً تکرار شود، نتایج حاصل تا چه حد، مشابه و قابل اعتماد است؟ ابزار سنجشی معتبر است که دارای ویژگی‌های سازگاری و باز پدیدآوری باشد. یعنی بتوان آن را در موارد متعدد به کار برد و در همه موارد نتیجه یکسانی تولید نماید. اندازه‌گیری‌های نامناسب و ناکافی می‌تواند هر تحقیق علمی را ناروا و بی اعتبار سازد.

اعتبار پایایی پرسشنامه به دقت اندازه‌گیری و ثبات و پایایی آن مربوط است. به یک معنا ثبات و پایایی پرسشنامه در طول زمان معنای دیگر همسانی درونی سوالات پرسشنامه مورد نظر می‌باشد. پایایی جنبه‌های مختلفی دارد. یکی از مسائل مهم مربوط به همسانی درونی مقیاس است. این مسئله به میزان ارتباط بین آیت‌های سازنده هر مقیاس اشاره دارد. یکی از متداول‌ترین شاخص‌های همسانی درونی، ضریب آلفای کرونباخ است. در بهترین حالت ضریب آلفای کرونباخ باید بالاتر از ۰/۷ باشد تا بتوان مطلوبیت پایایی را تأیید نمود. با این حال برای سنجش

مقیاس‌هایی که دارای آیت‌های کمی هستند، نتایج بالاتر از ۰/۶ را هم می‌توان قابل قبول دانست (کاکاوند، ۱۳۸۹، ص ۱۱۰).

نظر به اینکه پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت طراحی شده است، به همین جهت مناسب‌ترین روش برای محاسبه اعتبار، ضریب آلفای کرونباخ می‌باشد:

$$\alpha = \frac{K}{K-1} \left(\frac{\sum S_i^2 - S_1^2}{S_1^2} \right)$$

نتایج حاصل از سنجش پایایی تعداد ۲۰ پرسشنامه برابر ۰/۸۳ و حاکی از تأیید مؤلفه‌های تحقیق از لحاظ آماری می‌باشد. میانگین آلفای کرونباخ به دست آمده برای تمامی بخش‌های پرسشنامه تحقیق بالاتر از ۰/۷ است که نشان‌دهنده پایایی مطلوب پرسشنامه می‌باشد. لازم به ذکر است که طیف ضریب آلفای کرونباخ بین ۰ تا ۱ می‌باشد و هر چه این ضریب به یک نزدیک‌تر باشد، بیانگر پایاتر بودن پرسشنامه می‌باشد.

پارامترهای تحقیق به طور جداگانه و از لحاظ شاخص‌های توصیفی نظیر فراوانی، پراکندگی و بازه توزیع مورد بررسی قرار گرفته‌اند و مجموعه داده‌های جمع‌آوری شده در مورد هر یک از پارامترهای تحقیق به صورت طبقه‌بندی شده ارائه شده است.

جدول ۳: شاخص‌های پراکندگی پارامترهای اصلی تحقیق

ارزیابی حسابداری مرسوم از منظر حسابداری اسلامی	اهداف حسابداری اسلامی	ارزش زمانی پول	اندازه‌گیری	افشا	اجاره اسلامی	
۴۷	۴۲	۴۸	۴۴	۴۵	۴۹	تعداد
۳	۸	۲	۶	۵	۱	داده‌های از دست رفته
۱۴۲۹/۳	۴۸۴۸/۳	۱۲۵۰/۳	۴۹۴۳/۳	۴۱۱۱/۳	۱۲۲۴/۳	میانگین
۲۸۷۵/۳	۵۴۵۵/۳	۳	۲۵/۳	۶۶۶۷/۳	۳	میانه
۴۳/۳	۴۵/۳	۶۷/۲	۳	۴	۶۷/۲	مد
۵۵۹۶/۰	۴۷۲۴/۰	۸۱۵۴/۰	۵۸۴۴/۰	۸۰۶۰/۰	۷۹۸۴/۰	انحراف معیار
۳۱۳/۰	۲۲۳/۰	۶۶۵/۰	۳۴۲/۰	۶۵/۰	۶۳۷/۰	واریانس
۸۶/۲	۵۵/۲	۴	۵/۲	۶۷/۳	۶۷/۳	برد
۱۴/۱	۸۲/۱	۱	۲/۵۰	۱/۰۰	۳۳/۱	کم‌ترین
۴	۳۶/۴	۵	۵	۶۷/۴	۵	بیش‌ترین

بر اساس جدول ۳ همانطور که مشاهده می‌گردد، بیش‌ترین میانگین متعلق به داده‌های «اندازه‌گیری» است. به عبارت دیگر، پاسخگویان بیش از هر چیز، در چالش اندازه‌گیری باهم توافق داشته و آن را با بالاترین میانگین گزارش نموده‌اند. این در حالی است که بزرگ‌ترین میانه مربوط به داده‌های «افشا» می‌باشد.

همچنین، با توجه به انحراف معیار مؤلفه‌ها، بیش‌ترین پراکندگی مربوط به «ارزش زمانی پول» است که نشان می‌دهد پاسخگویان در این مورد، اختلاف نظر بیش‌تری داشته و داده‌های جمع‌آوری شده، بیش‌ترین تفاوت نسبت به میانگین را داشته‌اند.

تحلیل نتایج فرضیه‌ها

در این قسمت برای تحلیل داده‌ها ابتدا شرایط آزمون‌های پارامتریک به وسیله آزمون کولموگروف-اسمیرنوف جهت بررسی نرمال بودن محاسبه شده و نتایج آزمون نشان داد شرط استفاده از آزمون‌های پارامتریک موجود است. به همین منظور از آزمون پارامتریک t تک متغیره استفاده گردید.

فرضیات پژوهش

فرضیه اول: تقسیم‌بندی سپرده‌های سرمایه‌گذاری به محدودشده و محدودنشده، شفافیت مالی بانک‌ها را ارتقا می‌بخشد.

برای آزمون این فرضیه از آزمون t تک متغیره استفاده شد. فرض صفر و خلاف عبارت‌اند از:

$$H_0 = M \equiv \mu$$

$$H_1 = M \neq \mu$$

جدول ۴: آمار توصیفی مربوط فرض اول

خطای استاندارد	انحراف معیار	میانگین	تعداد	فرضیه اول
۰/۷۲۹	۴۷۲۴/۰	۴۸۴۸/۳	۵۰	

جدول ۵: آزمون t تک متغیره مربوط به فرضیه اول

سطح اطمینان ۹۵ درصد		مقدار آزمون = ۳			
حد بالا	حد پایین	تفاوت میانگین‌ها	سطح معناداری (۲ دامنه)	درجه آزادی	t
۶۳۲۱/۰	۳۳۷۶/۰	۴۸۴۸۵/۰	۰۰۰/۰	۴۹	۶۵۱/۶

با توجه به نتایج به دست آمده در جدول ۵، مقدار عدد معناداری مشاهده شده برای عامل اهداف حسابداری اسلامی از سطح معناداری استاندارد تعیین شده ($\alpha=0/05$) کمتر است. همچنین مقدار t مثبت و بیش‌تر از مقدار t جدول است. بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که فرض صفر، رد شده و فرض معناداری مورد تأیید قرار می‌گیرد. بنابراین، تقسیم‌بندی سپرده‌های سرمایه‌گذاری در صورت‌های مالی به محدودشده و محدودنشده و شفافیت مالی را ارتقا می‌بخشد.

فرضیه دوم: ارائه سپرده‌های سرمایه‌گذاری‌های محدودنشده، بین بدهی‌ها و سرمایه اطلاعات مربوطتری در اختیار استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی قرار می‌دهد.
فرض صفر و خلاف عبارت‌اند از:

$$H_0 = M \equiv \mu$$

$$H_1 = M \neq \mu$$

جدول ۶: آمار توصیفی مربوط به فرضیه دوم

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد
۵۰	۱۲۵/۳	۸۱۵۴۱/۰	۱۱۷۶۹/۰

جدول ۷: آزمون t تک متغیره مربوط به فرضیه دوم

سطح اطمینان ۹۵ درصد		مقدار آزمون = ۳			
حد بالا	حد پایین	تفاوت میانگین‌ها	سطح معناداری	درجه آزادی	t
۹۲۹۸/۰	۲۷۰۲/۰	۶۰۰/۰	۰۰۱/۰	۴۹	۶۵۶/۳

با توجه به نتایج به دست آمده در جدول ۷، مقدار عدد معناداری مشاهده شده برای عامل اهداف حسابداری اسلامی از سطح معناداری استاندارد تعیین شده ($\alpha=0/05$) کمتر است. همچنین مقدار t مثبت و بیش‌تر از مقدار t جدول است. بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که فرض صفر، رد شده و فرض معناداری مورد تأیید قرار می‌گیرد. در واقع ارائه سپرده‌های سرمایه‌گذاری‌های محدودنشده، بین بدهی‌ها و سرمایه اطلاعات مربوطتری در اختیار استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی قرار می‌دهد.

فرضیه سوم: ارائه صورت مالی جدید با عنوان صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدود شده، بر شفافیت اطلاعات مالی بانک‌ها می‌افزاید
فرض صفر و خلاف عبارت‌اند از:

$$H_0 = M \equiv \mu$$

$$H_1 = M \neq \mu$$

جدول ۸: آمار توصیفی مربوط به فرض سوم

خطای استاندارد	انحراف معیار	میانگین	تعداد	فرضیه سوم
۰.۸۱۰/۰	۵۸۴۴۱/۰	۴۹۴۳/۳	۵۰	

جدول ۹: آزمون t تک متغیره مربوط به فرض سوم

مقدار آزمون = ۳					
حد بالا	حد پایین	تفاوت میانگین‌ها	سطح معناداری	درجه آزادی	t
۶۷۲۰/۰	۳۱۶۶/۰	۴۹۴۳۲/۰	۰۰۰/۰	۴۹	۶۱۱/۵

با توجه به نتایج به دست آمده در جدول ۹، مقدار عدد معناداری مشاهده شده برای عامل اندازه‌گیری از سطح معناداری استاندارد تعیین شده ($\alpha=0/05$) کم‌تر است. همچنین مقدار t مثبت و بیش‌تر از مقدار t جدول است. بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که فرض صفر، رد شده و بنابراین، ارائه صورت مالی جدید با عنوان صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدود شده، بر شفافیت اطلاعات مالی می‌افزاید.

همچنین بررسی آزمون فیشر بیانگر عدم تأثیر مدرک تحصیلی (کارشناسی ارشد ۲۹ و دکتری تخصصی ۲۱)، رشته تحصیلی (حسابداری ۴۶ نفر، مدیریت مالی ۳ نفر و اقتصاد ۱ نفر)، کشور محل تحصیلات تکمیلی (ایران ۴۸ نفر و آمریکا ۲ نفر)، شغل (اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های دولتی ۱۶، حسابدار رسمی ۲۲ نفر و مدیران ارشد بانکی ۱۲ نفر) و تجربه کاری (کم‌تر از ۱۰ سال ۱۹ نفر، ۱۰ تا ۲۰ سال ۱۱ نفر و بیش از ۲۰ سال ۲۰ نفر) پاسخ‌دهندگان بر نظرات آن‌ها بوده است. در تمامی آزمون‌های صورت گرفته سطح معناداری بالای ۰/۰۵ بوده است.

نتیجه‌گیری

نیاز به گزارشگری نهادهای مالی اسلامی از آنجا نشأت گرفته است که نهادهای مالی اسلامی در اجرای استانداردهای بین‌صورت‌های مالی و رویه‌های افشا در بانک‌های اسلامی ایران و خارج از ایران تفاوت‌های چشم‌گیری وجود دارد. دلیل اصلی این تفاوت اختلاف قرارداد به کار رفته برای سپرده‌گذاری در بانک‌های اسلامی است، که به تفاوت در نحوه ارائه سپرده‌های سرمایه‌گذاری بلندمدت در ترازنامه بانک‌ها و حتی وجود یک صورت مالی مجزا در این زمینه انجامیده است. مطابق قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک در به کار گرفتن سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار وکیل است. حق‌الوکاله به‌کارگیری انواع حساب‌های سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار، جزو درآمد بانک محسوب می‌گردد و سپرده‌های سرمایه‌گذاری شده به عنوان بدهی افشا می‌گردد.

در عرصه بین‌المللی و به طور مرسوم، اکثر بانک‌های اسلامی، علاوه بر عقد وکالت، به طور عمده عقد مضاربه را به کار می‌گیرند. بر این اساس، واژه حساب‌های سرمایه‌گذاری را به عنوان معادل واژه سپرده‌های سرمایه‌گذاری مورد استفاده قرار می‌دهند. حساب‌های سرمایه‌گذار به دو دسته محدودشده و محدودنشده تقسیم می‌شوند. در مورد نحوه افشا حساب‌های سرمایه‌گذاری محدودنشده در صورت‌های مالی دو دیدگاه وجود دارد. در دیدگاه نخست، حساب سرمایه‌گذاری محدودنشده به عنوان بدهی شناسایی می‌گردد. بر اساس دیدگاه دوم، حساب‌های سرمایه‌گذاری محدودنشده و معادل آن‌ها، باید در صورت وضعیت مالی به عنوان رقم جداگانه‌ای بین بدهی‌ها و حقوق صاحبان سرمایه ارائه و افشا شود.

سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی ارائه یک صورت مالی مجزا توسط بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی با نام "صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدودشده" برای افشا اطلاعات مربوط به حساب‌های سرمایه‌گذاری محدودشده را الزامی می‌داند.

بر اساس نتایج به دست آمده، خبرگان حسابداری، سپرده‌ها به محدودشده و محدودنشده را موجب ارتقای شفافیت مالی بانک‌ها می‌دانند. به علاوه به نظر پاسخ‌دهندگان، سپرده‌ها دارای خصوصیات دوگانه بدهی و سرمایه بوده و باید بین بدهی‌ها و سرمایه ارائه شوند.

از سوی دیگر نتایج مؤید این مطلب هستند که همگرایی با رویه‌های افشا و صورت‌های مالی ارائه‌شده در عرصه بانکداری بین‌المللی در زمینه ارائه اطلاعات حساب‌های سرمایه‌گذاری محدودشده در یک صورت مالی مجزا با عنوان صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدودشده، بر شفافیت مالی بانک‌ها خواهد افزود. این امر می‌تواند به جذب سرمایه‌گذاری بیش‌تر توسط بانک‌ها کمک نماید. زیرا سرمایه‌گذاران می‌توانند در مورد هدف، مکان و سایر مشخصه‌های

سرمایه‌گذاری وجوه خود اعمال نظر نمایند و اطلاعات مربوط را به طور شفاف در صورت مالی مجزا به نام صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدود شده مشاهده نمایند.

پیشنادهایی بر اساس نتایج پژوهش

با توجه به مباحث مطرح شده و نتایج به دست آمده اعمال راه‌حل‌های ارائه شده و حل و فصل چالش‌های حسابداری اسلامی نیازمند اقدامات عملی توسط نهادهای مسئول در سطح ملی و فراملی است. از جمله اقدامات لازم به موارد زیر می‌توان اشاره نمود:

- لزوم تشکیل کمیته فقهی در سازمان حسابرسی

ارائه رهنمود در مورد حسابداری اسلامی بدون بررسی فقهی و کسب نظر متخصصان این حوزه بی‌معنا خواهد بود. این امر پسندیده توسط سازمان بورس و اوراق بهادار به عنوان سازمانی به‌روز انجام شده و ضروری و به‌جاست که هرچه سریع‌تر توسط سازمان حسابرسی نیز صورت پذیرد. از این منظر وجود کمیته وقفه در سازمان حسابرسی در کنار کمیته تدوین به منظور ارزیابی موضوعات جدید پیشنهادی برای تدوین استاندارد حسابداری از دیدگاه فقهی، بررسی شبهات فقهی در مورد استانداردهای حسابداری موجود و ارائه راه‌حل‌های مناسب و ... ضروری به نظر می‌رسد. انجام این گام و حرکت به سوی حسابداری اسلامی، به‌عنوان حسابداری مطلوب برای اقتصاد مقاومتی نیز ضروری و نیازمند توجه است.

- لزوم اقدام فراملی در زمینه حل چالش‌های حسابداری اسلامی

با وجود قبول اهمیت جهانی حسابداری اسلامی و لزوم ارائه رهنمود برای چالش‌های حسابداری این حوزه، پیشرفت عملی محسوسی حاصل نشده است. دو دیدگاه حاکم در زمینه حل چالش‌های حسابداری اسلامی یعنی ارائه مجموعه مجزا از استانداردهای حسابداری اسلامی و یا پوشش حسابداری اسلامی در استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی ناموفق بوده‌اند. استانداردهای ارائه شده توسط سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی مورد پذیرش جهانی قرار نگرفته و از منظر اسلامی نیز مقبول نیستند. مقایسه نتایج حاصله و رهنمودهای ارائه شده این سازمان مؤید وجود همگرایی نظرات خبرگان حسابداری در زمینه ارائه و افشای حساب‌های سرمایه‌محدود شده و محدود نشده با این سازمان می‌باشد. اما با توجه به لزوم توجه به نظر خبرگان فقه در حسابداری اسلامی و اهمیت موضوع در سطح بین‌المللی، شایسته است جمهوری اسلامی ایران به عنوان پرچم‌دار اسلام ناب محمدی و نیز کشوری با پیشرفت‌های علمی محسوس در زمینه حسابداری اسلامی اقدامات تأثیرگذاری به عمل آورد. از نهادهای مذکور انتظار می‌رود با وجود خلأ جهانی در زمینه حسابداری اسلامی ضمن بررسی جامع دو

دیدگاه موجود، دیدگاه مرجح را انتخاب نموده و خود را به عنوان عاملی تعیین‌کننده و پیشرو معرفی نموده و در حد جهانی نقش‌آفرینی نماید.

منابع

- باباجانی، ج. و شکرخواه، ج. (۱۳۹۱). "مدل مناسب حسابداری برای بانکداری اسلامی در ایران". فصلنامه بورس اوراق بهادار، سال پنجم (۱۷)، ۱۶۳-۱۹۴.
- بازرگان، ع. (۱۳۹۱). مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته. تهران: انتشارات دیدار.
- حاجیان، م.ر. (۱۳۹۰). موانع و مشکلات اجرای عقود مشارکتی در سیستم بانکی. پروژه مطالعاتی پژوهشکده پولی و بانکی، قابل دسترس در:
- <http://www.mbri.ac.ir/userfiles/file/monthly>
- سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی. (۱۳۸۹). استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی. ترجمه: علی‌اکبر جابری، تهران: انتشارات سازمان حسابرسی.
- سهیلی، ک. (۱۳۸۷). "مقایسه نظری کارایی بانکداری غیربوی و ربوی در تجهیز و تخصیص منابع". مطالعات اقتصاد اسلامی، ۱ (۱)، ۱۱۳-۱۳۸.
- صیدی، ح.ا. (۱۳۸۷). ارائه مدلی برای گزارشگری مالی در بازار سرمایه اسلامی؛ نمونه موردی ایران. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه علامه طباطبائی.
- عضدانلو، ح. (۱۳۸۸). آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی، تهران: نشر نی، چاپ سوم، ۱۶۵.
- کاکاوند، ع. (۱۳۸۹). Spss، کرج: انتشارات سرافراز.
- محرابی، ل. (۱۳۹۳). معرفی روش‌های تأمین مالی اسلامی در کشورهای مختلف. پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، قابل دسترس در:
- http://mbri.ac.ir/Default.aspx?PageName=News&Action=Subjects_Details&ID=۱۵۱۰۳۸
- مصباحی‌مقدم، غ.، رحیمی، س.ع.ا. و کاوند، م. (۱۳۸۹). "بررسی فقهی و حقوقی اوراق بهادار مضاربه". اقتصاد اسلامی، ۱۰ (۳۸)، ۱۴۷-۱۷۴.
- Abdul-Rahman, A.R. & Shariff, R.A.M. (2003). "An Exploratory Study of Accounting on Ijarah as Practiced by Malaysian Financial Institutions". *International Journal of Islamic Financial Services*, 5 (3): 1-15.

Akhtar, A. (2011). at the Islamic Financial Intelligence Summit (IFIS). Text of speech available at: <http://www.bis.org/review/r111117e.pdf?frames=0>.

Aljedaibi, T. (2014). Fair Value Measurement and Islamic Financial Institutions: The Shariah Perspective and the Case of Saudi Banks. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, University of London. Available at:

http://pure.rhul.ac.uk/portal/files/20364710/Talal_Aljedaibi_PhD_Fair_Value_Measurement_and_Islamic_Financial_Institutions.pdf

Ayub, M. (2007). Understanding Islamic Finance. John Wiley & Sons, Ltd, England

Bucheery, R. (2001). True and Fairview – An Islamic perspective. Thesis submitted for degree of PhD, University of Surrey.

Financial Accounting Standard (FAS) No. 1. (2010). General Presentation and Disclosure in the Financial Statements of Islamic Banks and Financial Institutions.

Emerging Market Centers. (2014). World Islamic Banking Competitiveness Report 2013-14.

Gillham, H. (2000). Case Study Research Methods. 1st South Asian Edition 2005, Brijbasi

Art Press Ltd., Noida, U.P. India.

Haniffa, R. & Hudaib, M. (2007). “Locating Audit Expectations Gap within a Cultural Context: The Case of Saudi Arabia”. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 16 (2): 179-206.

Ibrahim, S.H.B.M. (2000). The Need for Islamic Accounting: Perceptions of Its Objectives and Characteristics by Malaysian Muslim Accountants and Accounting Academics. University of Dundee, Dundee.

Kahf, M. (2005). Basel II: Implications for Islamic Banking Paper presented at the 6th

International Conference on Islamic Economics and Banking, Jakarta, Nov 22-24.

Karim, R.A.A. (2001). “International Accounting Harmonization. Banking Regulation, and Islamic Banks”. *The International Journal of Accounting*, 36 (2): 169-193.

- Karim, R.A.A. (1995). "The Nature and Rationale of a Conceptual Framework for Financial Reporting by Islamic Banks". *Accounting and Business Research*, 25 (100): 285-300.
- Gillham, H. (2000). *Case Study Research Methods*, 1st South Asian Edition 2005, Brijbasi Art Press Ltd., Noida, U.P. India.
- Malaysian Accounting Standards Board. (2012). *A Word about Islamic Finance: Part I*. available at: www.MASB.org
- Mohamed Sultan, S.A. (2006). *An Overview of Accounting Standards for Islamic Financial Institutions*. Finance Bulletin (Jan-Mac 2006).
- Murtuza, A. (2002). "Islamic Antecedents for Financial Accountability". *International Journal of Islamic Financial Services*, 4 (1): 1-19.
- Napier, C. (2009). "Defining Islamic Accounting: Current Issues, Past Roots". *Accounting History*, 14 (1-2): 121-144.
- Qaradawi, Y. (1995). *The Role of Values and Ethics in Islamic Economy* (In Arabic). Cairo, Egypt: Dar Wahba Seminar.
- Shubber, K. and Alzafiri, E. (2008). "Cost of Capital of Islamic Banking Institutions: an Empirical Study of a Special Case". *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 1 (1): 10-19.